

ט, כב

וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרץ בהם ה'
 וגם הכהנים: אף הזכורות, שהעבודה בהם.

צריך ביאור:

א. מדוע מעתיק בדיבור המתחיל את המלה "וגם".

ב. המלים "שהעבודה בהם" מיותרות לכאורה, שהרי בכתוב מפורש "הנגשים אל ה'", ורש"י מפרש "להקריב קרבנות".

והביאור:

רש"י מפרש לא רק מלת "הכהנים", אלא גם את החידוש שבמלים "וגם הכהנים גו' יתקדשו": אף שהם עובדים את עבודת המקום, מכל מקום אינם רשאים לעלות אל ההר.

אמנם, מכיון שמלת "הכהנים" משמעה משרתים הנגשים אל ה', מדוע הוצרך הכתוב להוסיף "הנגשים אל ה'?"

לכן מפרש שהכתוב מחדש כאן שני דברים:

וגם הכהנים - "כהן" הוא שם התואר לאדם הראוי לכהונה, ואינו שם הפעולה (מי שמשרת בפועל). לכן מפרש "אף הזכורות (שמעלתם היא רק בזה) שהעבודה בהם" (גם כשאינם עובדים בפועל).

הנגשים אל ה' - להקריב קרבנות בפועל.

כ, א

וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר

לאמר: מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו.

אינו מפרש כדעת האומר (במכילתא) שענו על הן הן ועל לאו הן, שכן הפירוש הפשוט של "לאמר" הוא, שענו באותה לשון שבה שמעו מן הקב"ה (כמו "וידבר ה' אל משה לאמר", שפשוט שמשה מסר לישראל אותן המלים שאמר לו ה'), ולכן מפרש שענו על הן - הן, ועל לאו - לאו.

כ, ב

אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים

אשר הוצאתיך מארץ מצרים: כדאי היא ההולאה שמהיו משועבדים לי. דבר אחר: לפי שנגלה נים כגבור מלחמה ונגלה כאן חזקן מלא רחמים, שנאמר (משפטים כד, י) ותחת

רגליו כמעשה לצנת הספיר, זו הייתה לפניו צשעת השעבוד, וכעצם השמים, משנגאלו, הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן, אנכי הוא אשר הוצאתיך ממזרים ועל הים. דבר אחר: לפי שהיו שומעין קולות הרבה, שנאמר (פסוק טו) את הקולות, קולות באין מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ, אל תאמרו רשויות הרבה הן. ולמה אמר לשון יחיד אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא כמעשה העגל, וזה הוא שאמר (משא לב, יא) למה ה' יחרה אפך בעמך, לא להם נזית לא יהי' לכם אלקים אחרים אלא לי לבדי.

כדאי היא ההוצאה שמהיו משועבדים לי

בפשטות כוונתו, ש"שתהיו משועבדים לי" הוא הפירוש של "אנכי ה' אלקיך", ובלשון המפרשים: "משועבדים לו ויהי' אלקיהם", ולפי זה "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" הוא נתינת טעם ל"אנכי ה' אלקיך" (הקב"ה הוציאם ממצרים, ולכן נשתעבדו לו). וכמו שכתוב (סוף פרשת שלח) "אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים" (על מנת כן פדיתי אתכם, רש"י).

אבל לפי זה צריך ביאור:

א. מדוע אינו מעתיק בדיבור המתחיל גם את המלים "אנכי ה' אלקיך" (שהרי רש"י מפרש גם מלים אלו, כנ"ל).

ב. מה קשה כאן בכתוב.

(השפתי חכמים מפרש: "דקשה לי", למה תלה אלקותו ביציאת מצרים ולא בבריאת שמים וארץ". וקשה: בפשוטו של מקרא מובן שהטעם ל"אנכי ה' אלקיך" צריך להיות קשור בישראל דוקא, דבר המבדילים מכל העולם).

ג. "כדאי היא ההוצאה" - לכאורה הי' לו לומר "על מנת כן הוצאתי אתכם" וכיוצא בזה, כלשון רש"י בפרשת שלח שם (וכן בתצוה כט, מו. שמיני יא, מה. ועוד).

ד. "שתהיו משועבדים לי" - מדוע אינו אומר "שתקבלו אלקותי" וכיוצא בזה, בהתאם ללשון הכתוב ("אנכי ה' אלקיך").

(ואין לומר שרש"י הוציא זאת מסיום הכתוב, "מבית עבדים", שהרי (א) רש"י אינו מעתיק מלים אלה בדיבור המתחיל. (ב) לפי זה הי' צריך לומר "שתהיו עבדי" וכיוצא בזה).

והביאור:

לרש"י הוקשה - איזה חידוש יש במלים "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"? והרי בני ישראל ידעו מכבר שהתכלית של יציאת מצרים היא מתן תורה, כמו שכתוב (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם גו' תעבדון את האלקים על ההר הזה", וגם בפרשתנו נאמר (לעיל יט, ד-ו) "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים גו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", ואם כן מהו החידוש בכך ש"אנכי ה' אלקיך" הוא התוצאה והתכלית של "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"?

לכן מפרש ש"אשר הוצאתיך מארץ מצרים" אינו נימוק והסבר ל"אנכי ה' אלקיך", אלא הוא ענין בפני עצמו - "כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי".

פירוש: המשמעות של "אנכי ה' אלקיך" היא קבלת עול מלכות שמים, תוך ציות מלא לכל ציוויי הקב"ה, אבל עדיין אין כאן שלילת החירות של חיים "אישיים". ועל זה מוסיף הכתוב "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", "שתהיו משועבדים לי", שפירושו שעבוד מוחלט להקב"ה, היינו שיהודי אינו עצמאי ואין לו שום חירות (עצמית), הוא משועבד כל-כולו, בכל נכסיו ובכל עשיותיו.

ומדייק רש"י "כדאי היא ההוצאה" (ולא "על מנת"), שכן הלשון "על מנת" מתאים כשישנם שני דברים שאחד מהם הוא תנאי לשני, וכמו "אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי גו' להיות לכם לאלקים". ואילו "שתהיו משועבדים לי" אינו תנאי של "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (הוצאתי אתכם על מנת שתהיו משועבדים לי), אלא זהו התוכן של "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" עצמו, היינו ש"כדאי" היא הוצאה זו שבגללה יהיו בני ישראל משועבדים להקב"ה (ההוצאה "מכילה" שעבוד זה).

לפי זה מובן מדוע אין רש"י מעתיק בדיבור המתחיל את המלים "מבית עבדים":

ההבדל בין הלשון "שעבוד" לבין לשון עבדות סתם הוא, שעבדות סתם אינו מדגיש שאין לעבד חירות, שכן עול העבדות מתבטא בעיקר בשייכות לעבודת העבד, ובזמן שהוא אוכל וישן כו' אינו מרגיש כל כך את העול, ועד שיתכן מצב שהאדון אינו זקוק לשירותו והוא יכול לנוח. מה שאין כן הלשון "שעבוד" מדגיש שעבוד ועול תמיד, העול מורגש בכל עשיות העבד וגם בשעות הפנאי שלו.

וזהו דיוק רש"י "שתהיו משועבדים לי" (ולא "שתהיו עבדי" וכיוצא בזה):

המשמעות של "אנכי ה' אלקיך" היא שבני ישראל נעשו "עבדי ה'" (סתם), שכן הקב"ה הוא מלכנו ואנחנו עבדיו, "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים" (וארא ו, ז), ולכן יש לציית אליו ולשרתו כעבודת העבד לאדונו. ואילו "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" פירושו "כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים

לי", היינו שאף על פי שה"תנאי" של יציאת מצרים הוא שבני ישראל נעשים "לי לעם" (שיכול להיות בבחינת עבדות סתם), יש כאן חידוש והוספה - "כדאי היא ההוצאה" מארץ מצרים "שתהיו משועבדים לי" (לא רק עבדים סתם), שהרי שם נשתעבדו בני ישראל לפרעה בעבודת פרך (לא רק עבדים סתם - "בית עבדים").

הצורך בשני פירושים

הקושי בפירוש הראשון:

לפירוש זה נמצא ש"אנכי ה' אלקיך" ו"אשר הוצאתיך מארץ מצרים" הם שני דברים שונים (ראה לעיל), ולא משמע כן מסגנון לשון הכתוב "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו'".

(בשפתי חכמים מפרש: "לא הוה לי' למימר אלא המוציאך מבית עבדים, מארץ מצרים למה לי". וקשה: א. רש"י הרי אינו מעתיק בדיבור המתחיל את המלים "מבית עבדים". ב. מדוע לא יפרש הכתוב ש"בית עבדים" הוא ארץ מצרים. ובפרט שדוקא ארץ מצרים היתה "בית עבדים" שלא הי' עבד יכול לברוח משם - רש"י לעיל יח, ט).

הקושי בפירוש השני:

הקב"ה נגלה כזקן מלא רחמים עוד לפני התחלת אמירת עשרת הדברות (ראה לעיל יט, כ ואילך - מ"ורד ה' על הר סיני" עד ל"וידבר אלקים גו'"), ואם כן הי' הקב"ה צריך לשלול את הטעות של "שתי רשויות הן" מיד בעת התגלותו, ולא להפסיק בשביל כך באמצע עשרת הדברות.

(מה שאין כן לפירוש השלישי מובן מדוע הי' צורך לשלול את הטעות של "הרבה רשויות הן" כאן דוקא, שכן הקול של עשרת הדברות הוא שאיפשר טעות זו).

הקושי בפירוש השלישי:

"ולמה אמר לשון יחיד אלקיך". ותירוצו של רש"י רחוק לכאורה מדרך הפשט, וכקושיית המפרשים: "מה מועיל סניגוריא זאת".

(יש מפרשים שהשאלה "ולמה אמר לשון יחיד אלקיך" מתייחסת לכל שלשת הפירושים. אבל מזה שאין רש"י כותב שאלה זו בדיבור המתחיל בפני עצמו משמע כפירוש המפרשים שקאי על פירוש השלישי בלבד. וכיארור השאלה הוא (כפי שכתבו המפרשים): אלקיך" לשון יחיד מחזק עוד יותר את הנתנית מקום לטעות ש"הרבה רשויות הן", ו"אלקה אחד מדבר עם איש אחד ואלקה אחר מדבר עם איש אחר חלילה").

בנוסף לכך יש קושי משותף בשני הפירושים האחרונים: לא מסתבר כלל שלאחר שראו בני ישראל את נסי מצרים ואת נסי הים ובעמדם במעמד הר סיני יהי צורך לשלול אצלם את הטעות של "שתי רשויות הן". ואף ש"אני משתנה במראות", הרי מובן בפשטות שמראה פניו של אדם משתנה לפי פעולותיו. ובודאי שאין צורך לכאורה לשלול את הטעות של "הרבה רשויות הן" מצד זה ששמעו בני ישראל "קולות הרבה", בשעה שכל הקולות אמרו אותו דיבור, שתוכנו היי "אנכי ה' אלקיך גו' לא יהי לך גו'".

שם: כדאי היא ההולאה שמהיו משועזדים לי

להעיר משינויי הלשון של רש"י במקומות הבאים:

א. שמיני יא, מה: כי אני ה' המעלה אתכם, על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם.

ב. קדושים יט, לו: "אשר הוצאתי אתכם, על מנת כן. דבר אחר, אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור כו' ואני נאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות".

ג. אמור כב, לג: "המוציא אתכם, על מנת כן".

ד. בהר כה, לח: "אשר הוצאתי וגו', והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם. דבר אחר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבודות עליכם".

ה. בחוקותי כו, יג: "אני ה' אלקיכם, כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם ניסים גדולים".

ו. ואתחנן ה, טו: "וזכרת כי עבד הייתי, על מנת כן פדאך שתהיי' לו עבד ותשמור מצותיו".

ויש להאריך בזה.

שם: כדאי היא ההולאה שמהיו משועזדים לי

"משועבדים לי" - היינו לעבוד את ה' בקיום מצוותיו בפועל. וכפי שמוכח גם מרש"י בפסוק הקודם: "לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל פורעניות, יכול אף עשרת הדברות כן, תלמוד לומר וידבר אלקים, דיין להפרע".

ואף שמשמעותה של תיבת "שעבוד" היא הכנעה וכיוצא בזה - אין הכוונה שתיבה זו אינה כוללת עבודה בפועל, אלא ש"שעבוד" שייך גם לגבי הכנעה בלבד (כמו "שעבודא דרבי נתן", "שעבוד קרקעות"). אבל בכמה מקומות מורה היא אף על עבודה בפועל.

והרי דוגמאות אחדות:

על "ועבדום" (לך טו, יג) מתרגם יונתן "וישתעבדון בהו". או "היתה משעבדת בה בקושי" (רש"י לך טז, ו). וכן, על "ורב יעבוד צעיר" (תולדות כה, כג) תרגם אונקלוס "ורבא ישתעבד לזעירא". ועוד.

שם: לפי שנגלה עליהם זים כגזור מלחמה, ונגלה כאן חוקן מלא רחמים, שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, זו היטה לפניו נשעת השענוד. וכעלם השמים, משנגאלו, הואיל ואני משתנה במראות, אל תאמרו שתי רשויות הן

היינו שהיו שתי מראות הפכיות בהר סיני גופא (ולא רק שינוי מראות בזמנים שונים) - "לבנת הספיר" ו"עצם השמים". ומתורצת אריכות לשון רש"י כאן.

ולהעיר, שלא מדובר כאן בפעולותיו של הקב"ה (שמוכן בפשטות שביכלתו לעשות פעולות שונות והפכיות), אלא בהתגלות ה' - "אני משתנה במראות".

ויש להאריך בזה.

כג
לא יהי' לך אלקים אחרים על פני

על פני: כל זמן שאני קיים

רש"י מוציא את המלים "על פני" מפשוטן, שכן פשוט שהקב"ה מלא כל העולם, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (ראה דברים ד, לט. רש"י שם פסוק לה), ו"את השמים ואת הארץ אני מלא" (ירמ"י כג, כב).

כד
לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ

בספורנו מפרש "אפילו שלא לעובדו", היינו שיש איסור בעצם העשי'. ויש לומר, שלרש"י הדבר פשוט עד כדי כך שאין צורך לפרשו.

ותירה מזו יש לומר, שהדבר מוכן בפשטות מרש"י בפסוק הקודם: "לפי שנאמר לא תעשה לך, אין לי אלא שלא יעשה כו'". והרי איסור העבודה נאמר בפסוק בפני עצמו (פסוק ה) - "לא תשתחוהו להם ולא תעבדם".